

Asia: VN/30248/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi vankeuslain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

Yleiset kommentit esityksestä

-

Yleiset kommentit esityksen tavoitteista

THL kiittää mahdollisuudesta lausua ja toteaa, että pääosin esitetyt vankeuslakia tarkentavat, käytännön epävarmuutta vähentävät ja vangin asemaa selkeyttävät ehdotukset ovat kannatettavia. Esiin nousee joitain asiakokonaisuuksia, joita ei vielä ole huomioitu tai joiden vaikutuksia on syytä arvioida ennen säännösmuutosten toteutusta. Osaa esitettyjen muutoksien vaikutuksista on jossain määrin vaikea hahmottaa, sillä esitys sisältää useille eri alueille ulottuvia pistemäisiä uudistuksia.

Toiminta vakavissa yhteiskunnallisissa häiriötilanteissa / vankiloiden toiminta

Kuten esityksessä todetaan, poikkeusolot voivat tarkoittaa vankiloissa erillään pitoa ja tavanomaista suppeampaa yhteydenpitoa omaisiin. Tällaisilla rajoituksilla on negatiivisia vaikutuksia myös vankien terveyteen, ja vaikutuksia on syytä kompensoida turvaamalla ja lisäämällä terveystaloudellisia poikkeusoloissa. THL esittää, että mainittujen poikkeusaikojen rajoitusten ja keskeyttämisen ulkopuolelle rajattaisiin selväsanaisesti terveydenhuolto ja että lääketieteellisesti välttämättömiksi katsotut siirrot vankilan poliklinikoille, vankisairaalan yksiköihin tai vankilan ulkopuoliseen hoitoon turvataan. Terveydenhuollon henkilöstön on päästävä säännöllisesti tapaamaan suljetuissakin oloissa olevia vankeja asuinosa-asteille tai muihin tiloihin kaikissa tilanteissa, myös poikkeusoloissa.

Toiminta vakavissa yhteiskunnallisissa häiriötilanteissa / yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano

-

Vankiloita koskeva sääntely, esim. vankilan alueen määrittely

Eri vankiloiden järjestyssääntöjen ja päiväjärjestyksen täsmentäminen ja yhdenmukaistaminen on THL:n mukaan kannatettavaa. Esityksessä olisi kuitenkin tarve kuvata järjestyssääntöjen soveltaminen myös Vankiterveydenhuollon yksiköiden sairaaloissa, joihin sijoittuu vankeja hoitonsa ajaksi kaikista Suomen vankiloista. Käytännössä on syntynyt monitulkintaisia tilanteita esimerkiksi

tapaamisten tai kurinpitoasioiden suhteen, kun sairaalan yhteydessä olevan vankilan säännöt ovat poikenneet hoidossa olevan vangin sijoitusvankilan menettelytavoista.

Vankilan osastoja koskeva sääntely / tehostetun valvonnan osastot

THL toteaa, että tehostetun valvonnan osastojen ja jo aiemmin perustettujen varmuusosastojen samankaltaisuus negatiivisten terveyteen ja hyvinvointiin liittyvien vaikutusten suhteen on ilmeistä. Suljetut olosuhteet johtavat mielenterveysongelmien ja itsetuhoisen käytöksen kasvuun. Varmuusosastolle sijoitettaessa on lain mukaan viipymättä ilmoitettava lääkärille tai muulle terveydenhuollon ammattihenkilölle, jotta voidaan aloittaa vangin terveydentilan seuranta. Tällainen oikeus terveydenhuoltoon ja voinnin seurantaan on syytä turvata vastaavalla tavalla myös tehostetun valvonnan aikana, sillä se ei periaatteellisella tavalla eroa varmuusosastoon liittyvästä eristämisestä ja käytännössä vain joiltain osin. Oikeus terveyspalveluihin on syytä mainita erikseen myös siksi, että arjessa syntyy tilanteita, jolloin vangin mahdollisuus päästä vankilan poliklinikalle tai sairaalaan hoitoon tai arvioon on voitu evätä vedoten sijoitukseen erityisosastolla.

Vankiterveydenhuollon yksikön tulisi voida osoittaa resursseja tehostetun valvonnan osastoille sijoitettujen vankien terveyden tehostettuun seurantaan.

Vankilan osastoja koskeva sääntely / sopimusosastot

THL pitää hyvänä, että vangin päihitteettömyyttä edistävää toimintaa lisätään ja mahdollistetaan päihitteettömyys erityisillä osastoilla. Esityksen mukaan osastoilla olisi niin Rikosseuraamuslaitoksen järjestämää toimintaa kuin Vankiterveydenhuollon yksikön järjestämää päihdekuntoutusta. THL korostaa, että tällaista toimintaa tai ohjelmia on ajankohtaisesti niukasti kummankaan toimijan palveluvalikoimassa. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen oppimateriaalien mukaan henkilökunta saa verraten vähän tietoa terveysneuvonnasta ja haittojen vähentämisestä, eikä näihin teemoihin liittyviä Terve-kursseja järjestetä enää aiemmassa mittakaavassa. On myös epäselvää, kuuluvatko tällaiset oppisisällöt Rikosseuraamuslaitoksen vai Vankiterveydenhuollon yksikön tehtäviin. Mikäli esitetty uudistus toteutuu, on THL:n mielestä välttämätöntä lisätä päihiteiden käyttöön ja mielenterveyteen liittyvää koulutusta rikosseuraamusalalla ja selventää järjestämisvastuita.

Lakia alemmat säädökset ja määräykset

-

Rikosseuraamuslaitoksen valvontatoimivaltuudet

-

Rahan ja muiden maksuvälineiden käyttö vankilassa

-

Vankilasta vapautuvan vangin kuljettaminen tahdosta riippumattomaan hoitoon

THL pitää tärkeänä, että käytännön virka-apujärjestelyt vangin kuljettamiseksi tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon vankilan ulkopuolelle Psykiatrisen vankisairaalan Turun tai Vantaan yksiköstä toimivat saumattomasti.

Esitystä perustellaan sillä, että mielenterveyslain antama Vankiterveydenhuollon yksikön toimivalta päättyy vangin tai tutkintavangin vapautumiseen, jolloin tahdosta riippumattomaan hoitoon määrätyn potilaan siirtokuljetuksen aikana mahdollisesti tarvittava rajoitustoimi jää poliisin tai Rikosseuraamuslaitoksen vartijan tehtäväksi. THL esittää kuitenkin harkittavaksi, että tahdosta riippumattomasta hoidosta vastaava ja toiseen sairaalaan potilaan lähettävä lääkäri voisi määrätä mielenterveyslain mukaisen rajoitustoimen tarpeen mukaan siirtokuljetuksen ajaksi, kuten on mahdollista määrätä rajoitustoimi muutoinkin hoidon aikana, mikäli sille on edellytyksiä. Tällöin potilas on myös kuljetuksen ajan mielenterveyslain tuoman oikeussuojan ja siirrossa mukana olevien mielenterveyden ammattilaisten avun piirissä. Voimankäytön harkintaa ja toteutusta ei pitäisi jättää ei-lääketieteelliselle henkilökunnalle, kun tahdosta riippumattoman hoidon päätös on voimassa. THL ei näe periaatteellista estettä sille, etteikö mielenterveyslaki mahdollistaisi hoidon turvaamisen myös siirron aikana lähettävän lääkärin harkinnan mukaisesti ja siirrossa mukana olevan hoitohenkilökunnan avulla siihen asti, kunnes potilaan hoitovastuu siirtyy vastaanottavaan yksikköön.

Samalla THL näkee, että esityksessä kuvattu vapautuvan vangin tilanne ei ole ainoa käyttötapaus, jossa virka-avun antaminen, toimivallan ja kustannusten jakautuminen on ollut epäselvää.

Vastaava ongelma voi syntyä, kun vangin tuomion täytäntöönpano keskeytetään vakavan psyykkisen sairauden vuoksi ja hänet siirretään ulkopuoliseen sairaalaan kuntouttavaan tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon. Lisäksi on otettava huomioon mahdollinen siirtymä hoitopaikasta takaisin vankilaan, mikäli henkilö toipuu ja palaa jatkamaan rangaistustaan ja mikäli tällöin tarvitaan virka-apua kuljetuksen yhteydessä.

THL tunnistaa myös tilanteen, jolloin mielentilatutkimuksessa ollut vanki määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon, ja kuljetus pitää vastaavalla tavalla järjestää tutkimuspaikasta hoitopaikkaan. Kyseessä voi olla syyntakeettomaksi katsottava ei-rikosvastuullinen henkilö, mutta hoidontarve voi ilmetä myös syyntakeisella tai alentuneesti syyntakeisella vangilla. Huomioon pitää niin ikään ottaa mahdollinen siirtymä hoitopaikasta takaisin vankilaan, mikäli henkilö toipuu ja siirtyy suorittamaan rangaistustaan ja mikäli tällöin tarvitaan virka-apua kuljetuksen yhteydessä.

Vangeille myönnettävät poistumisluvat

-

Hoitoon pääsystä ajankohdasta ilmoittaminen

Ehdotettu lisäys siitä, ettei Rikosseuraamuslaitoksen tarvitse aina ilmoittaa vangin hoitoon pääsyn tarkasta ajankohdasta ei THL:n mukaan poista lakimuutoksella tavoiteltavaa ongelmaa. Ajankohdasta ilmoittamiseen liittyvä riski säilyy, koska hoitoajankohtaa kysytään käytännössä aina Vankiterveydenhuollon yksiköltä, jolla on potilaslain mukainen velvoite ilmoittaa hoitoajankohta tai siihen liittyvät muutokset. Jos käytäntö halutaan yhdenmukaistaa, tulisi vastaava lakimuutos tehdä koskemaan myös Vankiterveydenhuollon yksikköä.

Vankiterveydenhuollon yksikkö voisi siten jättää ilmoittamatta vangille hoitoon pääsyn tarkan ajankohdan Rikosseuraamuslaitoksen riskiarvion perusteella, mutta olisi kuitenkin velvollinen ilmoittamaan vähintään suuntaa-antavan tiedon ajankohdasta hoitokäyntiin valmistautumista varten.

Sijoittaminen vankilan ulkopuoliseen laitokseen / aikuiset vangit

THL:n mukaan on vangin edun mukaista, että kuntouttavia toimia järjestetään vankilassa ja vankilan ulkopuolella. Toteutuneita ulkopuolisen kuntoutussijoituksen määriä, esityksen mukaan päivittäin 25–35 vankia, THL pitää matalina ottaen huomioon korkeat päihde- ja mielenterveyden häiriöiden esiintymisluvut vuoden 2023 vankiväestötutkimuksessa (Wattu IV) ja sen, että Vankiterveydenhuollon yksiköllä ei ole omaa kuntouttavaa päihdetyötä tai varsinaista mielenterveyden avohoitoa akuuttihoidon lisäksi.

Mikäli sijoituksia tehdään jatkossa aidon palvelutarpeen mukaan ja mikäli käytetään esityksessä mainittua vaihtoehtojen kirjoa (mm. mielenterveyskuntoutumista edistävä laitossijoitus, perhekuntoutus, hoitokotisijoitus, Kelan järjestämät kuntoutukset), on todennäköistä, että kustannukset kasvavat toisin kuin esityksessä todetaan. Vastaavasti kasvaa tarve osaamiselle ja palveluohjaukselle, jollaista Vankiterveydenhuollossa tai Rikosseuraamuslaitoksella ei tällä hetkellä ole.

Sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen muuttaa hoitovastuun tosiasiallista toteutumista. Vaikka Vankiterveydenhuollon yksikkö vastaa edelleen vankilan ulkopuoliseen laitokseen sijoitetun vangin terveydenhuollosta, se ei välttämättä tunne hyvin vangin tilannetta. Ulkopuolisissa laitoksissa on yleensä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia, jolloin hoitovastuun siirtäminen sijoituksen ajaksi voisi olla potilaan edun ja potilasturvallisuuden kannalta perusteltua. Lakiin tulisi THL:n mukaan lisätä säännökset, joilla hoitovastuun siirtäminen Vankiterveydenhuollon yksiköltä ulkopuoliselle laitokselle olisi tapauskohtaisen harkinnan mukaan mahdollista.

THL kiinnittää huomion myös siihen seikkaan, että sinänsä kannatettavan ulkopuolisen kuntoutussijoituksen edellytyksenä on rangaistusajan suunnitelman laatiminen, mikä ei kuitenkaan automaattisesti sisällä yhteistyötä terveydenhuollon kanssa. On myös tiedossa, että rangaistusajan suunnitelmaa ei ehditä tai voida tehdä kaikille vangeille. Suljetusta vankilasta vapautuneista oli rangaistusajan suunnitelma tehtynä 59 %:lla ja avovankilasta vapautuneilla 82 %:lla Rikosseuraamuslaitoksen TRIP-tutkimusprojektin 2/2025 mukaan. Onkin THL:n mielestä epäselvää, miten ilman lisäresursointia ja osaamista korjataan nykytilanne rangaistusajan suunnitelmien laatimisessa ja tavoitetaan sakon muuntorangaistusta suorittavat ja lyhytaikaisvangit. Ilman korkeampaa kattavuutta ja ilman yhteistyötä rangaistusajan suunnitelmien laatimisessa terveydenhuollon kanssa oikeus kuntoutukseen ei toteudu tasapuolisesti kaikille.

Sijoittaminen vankilan ulkopuoliseen laitokseen / alle 18-vuotiaat vangit

Vankeuslain ja lastensuojelulain mukaan alaikäisen vankeusvangin sijoittaminen edellyttäisi lastensuojeluviranomaisen päätöstä, joka perustuisi lastensuojelulain (LSL) 40 §:n 1 ja 2 momentin edellytysten täyttymiseen. THL huomauttaa, että LSL 40 §:n 1 ja 2 momentin edellytysten täyttyessä

lapsi on otettava hyvinvointialueen huostaan, jolloin pelkkää sijoituspäätöstä ei ole mahdollista tehdä. Menettely huostaanotossa määräytyy LSL 41 § - 44 §:n perusteella. Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi tai muu asianosainen ei vastusta huostaanottoa, päätös voidaan tehdä hyvinvointialueella. Muussa tapauksessa ratkaisun tekee hallintotuomioistuimien. Lisäksi asianosaisia on kuultava hallintolain mukaisesti. Päätöstä ei siis välttämättä voida tehdä hyvinvointialueella. Lisäksi suostumuksenkin aitous voidaan kyseenalaistaa, kun on kyse alisteisesta suhteesta, ja lapsi on suorittamassa rangaistustaan.

Epäselväksi jää, miten lapsen liikkumista voitaisiin rajoittaa lastensuojelulaitoksessa. Ehdotuksen mukaan Rikosseuraamuslaitos ja lastensuojeluviranomainen tai -laitos toimisivat oman lainsäädäntönsä perusteella. Lastensuojelulain 11 luvun mukaiset rajoitukset perustuvat kuitenkin aina lapsen suojelemisen tarpeeseen, eikä niitä koskaan saa käyttää rangaistuksena. Joistakin rajoituksista on tehtävä valituskelpoinen päätös, ja osasta on muutoksenhaku hallinto-oikeuteen. Esimerkiksi ehdotuksen vankeuslain 8 luvun 10 a §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että lastensuojeluviranomaisen tekemässä päätöksessä tulisi ottaa kantaa määräysten noudattamiseen, mutta se ei ole mahdollista, koska rajoituksista tulee tehdä erillinen päätös yksilöllisen harkinnan mukaan lastensuojelulain mukaisin perustein. Lastensuojelulaitoksen säännöt eivät ole sama asia kuin rajoitustoimenpiteet.

THL pitää epä johdonmukaisena sitä, että avolaitokseen soveltuvalla alaikäiselle vankeusvangille vankila on esityksen mukaan liian suljettu ympäristö, mutta eduskunnassa käsittelyssä olevan HE:n 149/2025 sisältämä uusi kuntouttava suljettu laitospalvelu johtaisi liialliseen eristämiseen, ja olisi niin ikään liian suljettu. Käytännössä ehdottomaan vankeusrangaistukseen voidaan alaikäisenä tuomita vakavan henkeen tai terveyteen kohdistuva rikoksen, vakavan seksuaalirikoksen, tai sellaisen rikoksen johdosta, joka on aiheuttanut erityisen suuria vahinkoja tai vaaraa. Taustalla voi myös olla rikoskierre. Käytännössä ehdotus voisi johtaa siihen, että vakavaa väkivaltaa käyttänyt lastensuojelun asiakas (mahdollisesti jopa alle 12-vuotias) elää suljetussa laitospalvelussa rajatummissa olosuhteissa kuin vankeustuomion ja ehkä vakavammastakin väkivallasta tuomion saanut lapsi. Toisaalta ehdotus voisi johtaa siihen, että lastensuojelun asiakkaana oleva rikoksia tehnyt lapsi saisi suljetussa laitoksessa laadukkaampaa ja intensiivisempää kuntouttavaa palvelua kuin ehdottoman tuomion saanut alaikäisen rikoksia tehnyt lapsi.

THL kiinnittää huomiota siihen, että lastensuojelulaitoksiin syntyy tilanteita, joissa lapset eivät ole yhdenvertaisessa asemassa. On myös huomioitava, että laitoksessa voi olla rikosten uhreja. Lisäksi THL huomauttaa, että lastensuojelulaitoksissa ei välttämättä ole opetusta, vaan koulua käydään normaalisti laitoksen ulkopuolella. Suurin osa laitoksista on yksityisiä, ja henkilökunta tarvitsisi lisäkoulutusta.

Lastensuojelussa päätösten tulee aina perustua lapsen etuun ja oikeuteen saada suojelua, ei lapsen rankaisemiseen. Olennaista on, että rikoksia tehnyt lapsi saa kuntoutusta, jotta rikosten tekeminen loppuisi ja hän saisi muutenkin tukea. Luonnoksessa käsitellään lähes kriittikittömästi lastensuojelulaitosta vankilan vaihtoehtona, mutta tutkimusten mukaan vankilajaksolla saattaa olla

jopa suurempi vaikutus rikoskäyttäytymisen katkaisuun ja muuhun kuntoutumiseen (esimerkiksi Krimon Ulos epätoivosta -tutkimushanke).

Kaiken kaikkiaan lastensuojelua koskevilta osiltaan THL pitää esitystä vielä hyvin keskeneräisenä. Keskeisenä avoimena kysymyksenä on, voidaanko suljettuun lastensuojelun laitospalveluun muodostaa yksikkö, joka toimii rangaistuksen täytäntöönpanossa sen sijaan, että alaikäisiä vankeja sijoitetaan lastensuojelulaitoksiin yleisesti.

Muut mahdolliset huomiot esitysluonnoksesta

Ennen lakien voimaantuloa esitetään laadittavaksi Rikosseuraamuslaitokselle ja lastensuojeluviranomaisille yhteinen ohjeistus alle 18-vuotiaan vangin lastensuojelulaitossijoituksen toimeenpanon tueksi. Laaja ohjeistus tarvitaan myös Vankiterveydenhuollon yksikön tehtävien tueksi, sillä yksiköllä ei ole nuorisopsykiatrista osaamista tai lastensuojelun tuntemusta ajankohtaisesti lainkaan ja koska esitetyt muutokset edellyttävät kokonaan uutta ja hyvin monialaista yhteistyötä.

Rautanen Mika
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL